

י"א ניסן, תשע"ג, 22.3.2013

גיליון מס' 352

פרשת צו – שבת הגדול

מי רשאי לברך "שלא עשני עבד"?

מאת הרב אילעאי עופרן, קבוצת יבנה

"והלוחות מעשה א-להים המה והמכתב מכתב א-להים הוא חרות על הלוחות" אל תקרא חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה" (מסכת אבות, פרק ו')

האמנם? האין בן חורין כמי שעוסק בתורה? התורה מטילה על האדם מערכת של מצוות וחובות, איסורים והגבלות. לא בכדי אנו מכנים מערכת חוקים זאת בשם "עול מצוות". מדוע אם כן, סבור התנא כי העוסק בתורה, הוא בן החורין האולטימטיבי?

הגמרא במסכת מנחות (דף מג, ב) עוסקת בנוסח ברכות השחר וקובעת כי ברכת "שלא עשני עבד", אותה אנו רגילים לברך בכל בוקר, הינה גלגול מאוחר המחליף ברכה קדומה המוכרת לנו מן המקורות התנאיים – ברכת "שלא עשני בור". מה בין בורות לעבדות? בהשקפה ראשונה קשה למצוא קשר בין הדברים, מה הקשר בין חכמתו של אדם, לבין היותו משועבד ביד אחרים? וכי לא ייתכן עבד חכם או בור בן חורין? עם זאת, במבט מעמיק יותר נראה ששורש העבדות ושורש הבורות חד הם.

מיהו בור? בורות איננה פונקציה של ידע כללי או של מנת משכל. בור איננו מי שלא יודע, אלא מי שאינו רוצה לדעת, מי שאינו תר אחר הידע ולא מנסה לרכוש אותו. המפתח לחכמת האדם אינו ביכולתו של האדם לתת תשובות אלא ביכולתו לשאול שאלות. הבור, הוא למעשה האדם שאינו שואל שאלות.

מיהו עבד? כל אדם מחויב לחוקים, לערכים, לנורמות ולכללים. מתי מחויבות שכזו הופכת את המחויב לה לעבד ומתי נשאר הוא בחזקת בן חורין? החייל המציית למפקדו, הנהג הנוסע כחוק ואף בן המשק הנאמן לתקנון הקיבוץ כולם עשויים להיחשב כ"עבדים". כל אימת שהאדם מטיל ספק ושואל את עצמו האם לקיים את החובה המוטלת עליו, הינו בן חורין לכל דבר. ברגע שבו יחדל מלשאול שאלות, הרי שהפך לעבד נרצע. העבדות, אם כן, בדומה לבורות, הינה מציאות שבה אין האדם שואל שאלות.

יסוד היסודות של לימוד התורה הוא הקושיא המתמדת. הטלת הספק, הבירור המעמיק והבחינה המחודשת. "בית מדרש" כשמו כן הוא – בית לדרישה, לשאלה ולבקשה. מי שאינו שואל שאלות, לא יכול ללמוד תורה ומי שלומד תורה בהכרח שואל שאלות. מן הטעם הזה, "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה" ומי שאינו עוסק בתורה, הוא הבור והוא העבד.

ליל הסדר הוא לילה של שאלות. הוא נפתח בארבע קושיות, וכל ההגדה אינה אלא ניסיון להשיב על קושיות אלו. הגמרא במסכת פסחים (דף קטז, ע"א) קובעת ש"אפילו שני תלמידי חכמים שיודעין בהלכות הפסח - שואלין זה לזה" ואפילו מי שמסב לבדו "הוא שואל עצמו".

כדי להיות בני חורין חובתנו לשאול שאלות, ברגע שנחדל מכך, נהפוך לבורים וממילא לעבדים. העבד, פטור מרוב המצוות ועל הבור אמרו חז"ל "שאין בור ירא חטא". בכדי שנוכל לקבל תורה, עלינו לחדד היטב את מיומנות שאילת השאלות. או אז נזכה למעלה הגדולה של "אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה".

אילעאי עופרן – רב קבוצת יבנה. מלמד במכינה קדם צבאית "צהלי". במרכז יעקב הרצוג ובמת"ן. נשוי לאביטל ואבא ל-3.

אפשר לקבל את דף פרשת השבוע של הקיבוץ הדתי בדואר אלקטרוני או לראות אותו באינטרנט באתר של תנועת הקיבוץ הדתי בכתובת: www.kdati.org.il/parashat/hashavua.htm כדי לקבל את הדף כל שבוע בדואר אלקטרוני, יש לשלוח הודעה אל: webmaster@kdati.org.il ולרשום subscribe בשורת הנושא. כדי להפסיק, יש לכתוב unsubscribe בשורת הנושא. תגובות למאמרים וכן הצעות לכתוב מאמרים, יש לשלוח אל: amudim@kdati.org.il אתר האינטרנט של הקיבוץ הדתי: www.kdati.org.il